

Z. ZINKEVIČIUS

M. MAŽVYDO RAŠTŲ KALBA*

Iš būdingųjų Mažvydo kalbos veiksmažodžio ypatybių pirmiausia nurodytinas atematinių formų (keli šimtai pavyzdžių) vartojimas, pvz., *ateimi* 183₁₁ 'ateinu', *miegmi* 510₅ 'miegu', 2. sg. *gelbfi* 242₁₃ 'gelbi', *fergfi*¹⁰² 242₁₂ 'sergėji, saugai', 1. pl. *effma* 533₃ 'esame', 2. pl. *este* 106₁₃ 'esate', 3. as. *dufti* 139₁₈ 'duoda', *pamekt* 38₁₃ 'pamėgsta', refl. *pradestyse* 17₅ 'prasideda'. Matyt, būta jau ir antrinių darinių, plg. 2. pl. *doftat* 32₁₆ 'duodate'. Archaiški atematinių veiksmažodžių veikiamieji dalyviai ir padalyviai, pvz., n. sg. f. *ischenti* 317₁₄ 'išeinanti', *fanti* 317₁₅ 'esanti', d. pl. m. *prientemus* 499₁₅ 'prieinantiems', g. pl. *fanczuiu* 258₆₋₇ 'esančiųjų', padal. *parent* 492₇ 'pareinant'. Dabar Mažvydo gimtajame krašte žemaičiai tokių formų jau nebeturi.

Šalia veiksmažodžių *i* kamieno formų anuomet galbūt jau buvo vartojamos ir naujosios (*i*)*a*-kamienės. Taip manyti verčia veikiamieji dalyviai d. pl. m. *tikentemus* 86₄, 331₂, 548₄₋₅ 'tikintiems', *budantemus* 193₉ 'budintiems', f. *tikiencziams* 57₂₂ 'tikinčioms' (paskutinysis pavyzdys J. Zablockio verstoje giesmėje) ir atematinio veiksmažodžio perdarinys 2. pl. *doftat* 32₁₆ 'duodate' (galėjo atsirasti tik esant 3. as. *dofta* vietoj *dofti*). Ilgainiui naujosios *a* kamieno formos visuotinai įsigalėjo, ir dabar Mažvydo gimtineje senųjų *i* kamieno formų visai nebėra.

Mažvydas vartojo būtojo dažninio laiko formas, pvz., *weizdedauau* 11₄ 'veizdėdavau, žiūrėdavau', 3. as. *trakβdawa* 8₆ 'trokšdavo', *nūtrindawa* 436₈ 'nutrindavo'. Jos turimos ir ankstyvuose jo darbuose (katekizme). Laikyti jų aukštaitybe vargu ar galima, nes Vilento raštuose jos skirtingos, su *-dlawau*. Dabar Mažvydo gimtineje vietoj būtojo dažninio laiko formų vartojama pagalbinio žodelio *liūb* (= *liuob*) ir asmenuojamo veiksmažodžio (paprastai būsimąjo laiko) konstrukcija, pvz., *liūb dirbs(i)u* 'dirbdavau'. Mažvydui tokia konstrukcija dar greičiausiai nebuvo žinoma.

Būsimasis laikas Mažvydo raštuose turi *i* kamieno formas, pvz., 1. sg. *dofiu* 28₂₀ 'duosiu', 2. sg. *Ne gieifi* 42₄ 'negeisi', 1. pl. *bufim* 71₂₁ 'būsime', 2. pl. *bufit* 8₂₀. Abejone kelia tik vienaskaitos pirmasis asmuo, nes kartais vietoj *-fiu* būna parašyta *-fu*, pvz., *tikefu* 341₁₂ 'tikėsiu'. Bet tokie parašymai pastebėti tik giesmyno II dalyje, kur priebalsių minkštumas kartais nežymimas. Dabar šio krašto žemaičiai vartoja *a* kamieno formas, pvz., 1. pl. *dirbsam* 'dirbsime', 2. pl. *dirbsat* 'dirbsite' ir, žinoma, 1. sg. *dirbsu* 'dirbsiu'. Tai natūralus *i* kamieno perėjimas žemaičių tarmėje į *a* kamieną. Vietomis dabar turimos ir gretiminės formos 1. pl. *dirbsma*, 2. pl. *dirbs-te* (-tę).

* Tęsinys, žr. Baltistica, t. 13(2), t. 14(1) ir (2).

¹⁰² Visi 2. sg. pavyzdžiai galūnėje *-si* turi raidę *i* (ne *y*, *ij!*), taigi gali būti iš **-sī*.

Gerokai skiriasi nuo dabartinių tariamosios nuosakos (išskyrus 3. asmens) formos. I. sg. baigiasi *-čio*, refl. *-čios(e)*, pvz., *nebucžio* 402₇ 'nebūčiau', *liauczias* 67₂ 'liaučiausi', *dziaukcziofe* 522₁ 'džiaugčiausi'. Tik vieną kartą pavartota forma su *-tumbiau* (*iffakitumbiau* 521₁₇ 'išsakyčiau'), bet ji gali būti ir ne Mažvydo, labiau būdinga ano meto vilniškei lietuvių raštijai¹⁰³. Dabar Mažvydo šnektos žemaičiai vartoja bendrinės kalbos tipo formas (pvz., *sùkčiau*), rytinėje ploto dalyje formas su *-čiu* (*sùkčiu*), retai *-čiuo* (*sùkčiuo*, žem. *sùkčiu*). Tai – antriniai dariniai vietoj senovinių formų su **-tjā*.

2. sg. cond. baigiasi *-tumbi*, pvz., *schweštumbi* 19₂₋₃ 'švęstumei', *priejmtumbi* 81₁₆ 'priimtumei', refl. *miectumbifi*¹⁰⁴ 540₅ 'męgtumeisi'. Tik dviem atvejais (3% atitinkamų pavyzdžių) randame pabaigą *-tumbi*: *dotumbi* 144₈₋₉ 'duotumei' ir *pagadintumbi* 518₈ 'pagadintumei'. Jeigu tai nėra aukštaitybė (pirmasis pavyzdys iš Parafrazio, taigi galėtų būti J. Bretkūno), gali rodyti jau Mažvydo šnekteje buvus variantų su *-ei* (šalia senovinių su *-i*), kurie ilgainiui įsigalėjo. Dabar šio krašto žemaičiai turi tik formas su *-ei* (bet be *-b-*), taigi *sùktumbi*, refl. *-tumbis* (> *-tumē*, *-tumēs*) tipo formas.

1. pl. cond. baigiasi *-tumbim*, pvz., *butumbim* 43₁₀ 'būtumėm', refl. *daukfin-tumbimofe* 377₂ 'daugintumės'. 2 pl. cond. formų pabaiga rašoma dvejopai, plg. a) *prieimtumbite* 100₁ 'priimtumėte', *westumbit* 124₇ 'vestumėte' ir b) *preimtumbet* 39₁₅ 'priimtumėte', refl. *miletumbetefe* 32₂₂ 'mylētumėtės'. Antrojo tipo formos (4 pavyzdžiai) yra katekizme, kituose raštuose tėra pirmasis tipas (vyrauja sutrumpinta pabaiga *-bit*). Antrąjį tipą galima suprasti dvejopai: *-tumbēt* ir *-tumbiat*. Patikimesnis pirmasis traktavimas, nes dabar šio krašto žemaičiai turi *-tumēt*, refl. *-tumētės* (> *-tumiēt*, *-tumiētės*). Ir I. pl. cond. vietoj Mažvydo *-tumbim* dabar turima *-tumēm*, refl. *-tumėmos* (> *-tumiēm*, *-tumiėmuos*). Taigi *i* kamieno pabaiga ilgainiui buvo pakeista *ē*-kamiene, be to, vietoj *-mb-* imta tarti *-m-*.

Liepiamosios nuosakos vienaskaitos antrasis asmuo baigiasi *-k*, bet pasitaiko (apie 10%) ir su *-ki*. Sangražinės formos dvejopos: a) *Schwenfkifi* 105₈ 'švęskis, tebūnie šventas' ir b) *biakiefe* 32₆₋₇ 'bijokis'. Pirmasis tipas gali būti ir ne Mažvydo šnektos (pastebėta poteriuje), antrasis greičiausiai tapatintinas su dabar šiame krašte vartojamu *sukias* (tariama *sòkê's*) tipu. Tam pritaria ir *Melfkieg* 74₁₃ 'melsk(is) gi'. Dar plg. *Ne peikiek* 67₁₃ 'nepeik(gi?)', *Atminkiek* 79₉. I. pl. ir 2. pl. formos nesisiria nuo dabartinių (*sukiam*, *sukiat* = *sukem*, *suket* tipas).

Senovinių liepiamosios nuosakos formų be formanto *-k* tėra tik šie pavyzdžiai: a) *atleid* 23₁₃, 52₁, 105₁₂, 587₆ 'atleisk', *dudi* 105₁₁, *dūdi* 575₇, 587₅₋₆, *dodi* 23₁₁ 'duok', *gelb* 385₄, 449₂, 587₁₀ 'gelbėk', *ne wedi* 105₁₄₋₁₅, *newed* 23₁₅, 587₉ 'nevesk'; b) *Ifschklaufai* 54₁₀, 568₂ 'išklausk', *Paprafschaim* 43₉, 363₉ 'paprašykime'. Pirmosios (a) grupės pavyzdžiai vartojami poteriuose bei liturginėse formulėse, taigi laikytini bažnytinės kalbos archaizmais. Abejotina, ar Mažvydo šnektai priklauso ir antrosios grupės pavyzdžiai, kurių du pirmieji (su *-ai*) yra J. Zablockio verstoje giesmėje, taigi gali būti rytietybė.

Sangražiniai veiksmazodžiai Mažvydo raštuose turi du sangražos dalelytės variantus: *-si(-)* ir *-se*. Antrasis būna tik žodžio gale, pvz., 3. praet. *kieliefe* 21₁₆

¹⁰³ Plg. straipsnyje „Nepastebėta senųjų raštų tariamosios nuosakos forma“ (LKK XIV 183–186) pateiktus duomenis.

¹⁰⁴ Greičiausiai pabaiga buvo tariama *-tumbīsi* (su *ī*). Visų nesangražinių formų *-tumbi* rašoma su raide *i*, taigi kildintina iš **-tumbī*.

‘këlėsi’, *ſueioſe* 506₁ ‘susiėjo’. Pirmasis gali būti ne tik gale, bet ir tarp priešdėlio ir šaknies, pvz., 3. praes. *ſtebiſi* 72₇ ‘stebisi’ ir 2. sg. imper. *ſuffimilk* 89₃ ‘susimilk’. Variantą *-se* žodžio gale vartojo ir kiti iš pietų žemaičių tarmės ploto kilę autoriai, pvz., S. M. Slavočinskis (jo giesmyne šioje pozicijoje *-si* visai nėra), S. Vaišnoras, vėliau XIX a. pradžioje S. Stanevičius. Dabar pietų žemaičiai paprastai turi sutrumpintą *-s*. Nesutrumpinta dalelytė *-se* pasitaiko tik pietryčių pakraščiuose, pvz., apie Pāgramantį, Skaudvilę, Eŗžvilką, Rasėinius. Maŗvydas taip pat kartais pavartoja sutrumpintą *-s*, bet dažniausiai išlaiko sveikas *-se* arba *-si* net tokiose formose, kur dabar ne tik žemaičiai, bet ir aukštaičiai turi tik sutrumpintą variantą, pvz., 3. fut. *platinſiſe* 332₁₃ ‘platinsis’, 2. sg. *dabofiſe* 477₆ ‘stebėsies’, imper. *biakieſe* 32₆₋₇ ‘bijokis’, 1. pl. *Melſkemofi* 101₁₀ ‘melskimės’, 2. pl. *Linxfminketefe* ir *dŗauketiefe* 467₁₇ ‘linksminkitės ir dŗiaukitės’, inf. *keltiſi* 92₅ ‘keltis’. Įdomios sangrąžinių dalyvių formos, pvz., *Bernelis... ſtoięſi ira* 123₁₂ ‘... yra (atsi)stojęs’ (iš *stojęs + si*), *penukſchla dawę ſawęſ biantemufe* 458₁₁ ‘maistą davė jo (prisi)bijantiems’ (iš *bijantiemus + se*).

Priešdėliniai veiksmazodŗiai sangrąŗos dalelytę dažniausiai turi žodŗio gale (a) arba vartojami su dviem sangrąŗos dalelytėmis (b), pvz., a) 3. praes. *iſchpildoſe* 217₂ ‘išsipildo’, *pradeſtyſe* 17₅ ‘prasideda’ (*pradeſti + se*), 2. pl. imper. *Atſtoketefi* 513₁₉ ‘atstokie, eikite tolyn’, 3. permis. *Tepabengieſij* 516₁₀ ‘tegu pasibaigia’; b) 3. praet. *praſideiaſe* 21₉ ‘prasidėjo’, 2. pl. *ſuſirinkotieſi* 99₂₀ ‘susirinkote’, 3. praes. *nũſidũſtiſi* 107₁₋₂ ‘atsiduoda’ (inf. *nũſiduoti*), 2. sg. *apſiwilkaiſi* 153₁₈ ‘apsivilkai’, fut. *nepriſiwerſiſij* 516₁₈ ‘neprisiversi’. Dabar Maŗvydo ſnektoſe plote tokio tipo formos retos, dažniausiai sangrąŗos dalelytė *si* būna tarp priešdėlio ir ſaknies.

Maŗvydo raſtuose pasitaiko archaiſkų, dabar jau nebesutinkamų padalyvio formų su *-ti* (jos retos), pvz., *narinti* 37₂ ‘norinti’, *pakaſanti* 412₁₅, 415₈ ‘pakasanti’. Vartojamas ir siekinys, pvz., *ateis ſuditu* 22₃ ‘ateis teisti’ (iš viso 6 pvz.). Tai gali būti baŗnytinės kalbos, o ne Maŗvydo tarmės, reiſkiniai.

Iſ Maŗvydo vartojamų įdomesnių nekaitomų žodelių nurodytini prieveiksmai *ankſtie* 510₁₇₋₁₈ ‘anksti’, *artie* 176₅ ‘arti’, *atpenti* 34₁₃, *atpent* 27₁₃, *atpencŗ* 137₂, *atpencŗui* 490₂ ‘vėl’, *aukſchtiniui* 446₉ ‘aukſtyn’, *daugeſnei*¹⁰⁵ 255₁₂, *daugeſni*¹⁰⁶ 342₁₃ ‘daugiau’, *didŗiaus* 31₉ ‘labiau’, *lengwintelei* 495₁₁ ‘iš lengva, pamaŗu’, *nu* 8₁₀ ‘dabar’ (= *nũ*; žemaičiai dabar jau nebevartoja), *ſcha* 351₂, *ſchiſchia* 95₅₋₆, *ſchonai* 120₉ ‘čia’, *tena* 290₉ (|| *tę* 22₃) ‘ten’, *todrinei* 100₁₄, *tadrin* 29₁₀ ‘todėl’, prielinksniai¹⁰⁷ *anta* 88₃ ‘ant’, *delei* 100₅ ‘dėl’, *drinei* 107₂₀ ‘dėl’, *ingi* 22₅, *ing* 10₆ ‘į’, *tarpu* 528₃ ‘tarp’, *uŗu* 33₁₃ ‘uŗ’, jungtukai *betaigi* 36₂₁, *Betaiga* 105₄, *betaig* 32₂ ‘bet, tačiau’, *idanti* 30₈ ‘idanti’, *Jeibeg* 187₁₆, *Jeib* 52₂₁ ‘jeigu, kad’, *ięng* 101₅ ‘kad’, *iagi* 36₅ (= *jogi*) ‘jog’, *nent* 10₂₆ ‘negu’, *nefa* 122₉ ‘nes’, *net* 562₁₀ ‘kol’, klausiamoji dalelytė *Bau* 109₁, *biau* 10₂₁ ‘ar’. Nurodyti prielinksniai, jungtukai ir dalelytė *b(i)au* dabar Maŗvydo ſnektoŗe neuŗfiksuoti. Dar pastebėtina, kad Maŗvydas ypač dažnai vartoja dalelytę *gi* > *g*, kurią mėgsta dėti prie kitų ždoŗių, pvz., *beigi* 389₃, *iŗgi* 74₁₇, *neigi* 371₁₄,

¹⁰⁵ Ir *giereſnei* 10₂₆ (|| *giereſni* 12-) ‘geriau’, *drąſeſnei* 577₈₋₉ ‘drąſiau’, *plateſnei* 25₈ ‘plačiau’ – žemaičiams būdingi aukſtesniojo laipsnio prieveiksmai.

¹⁰⁶ Būta ir daiktavardžio *daugis,-io* ‘ko nors didelis kiekis’, pvz., i. sg. *daugiu* 16₁₈. Plg. *Dweiju tieku* 440₂ ‘dveja tiek’.

¹⁰⁷ Katekizmo prielinksnius apraſė K. Dóveika, ſr. Senoji lietuviſka knyga. K., 194,7 p. 257–283.

fu tokiug 98₁₉ 'su tokiu'. Dabar bent iš dalies panaši vartosena pastebėta nebent tik Zietelos šnektoje.

Iš žodžių darybos dalykų pirmiausia pažymėtina priesaga *-inykas*, pvz., *darbinikas* 31₁₂ 'darbininkas', *ludiniks* 389, 'liudininkas', g. sg. *letuwynika* 11₂₆ 'lietuvininko, t.y. lietuvio', g. pl. *neteifiniku* 29₂₄ 'neteisiųjų', n. sg. f. *drauginikie* 325₂₋₃ 'dalininkė, bendrininkė'. Dabar Mažvydo šnektošės tėsėjai vartoja *-ininkas*. Mažvydinis variantas *-inykas* turimas tik pačiame paaukštaityje apie Rasėinius (Gerviniai), Keimė. Taigi senovėje jis vartotas gerokai toliau į vakarus. Turėjo jį ir S. M. Slavočinskis (dabar ir šio giminėje jau yra *-ininkas*).

Veikėjų pavadinimus Mažvydas dažnai daro iš būtojo laiko veikiamųjų dalyvių su priesaga *-ojas* resp. *-ojis*, pvz., *Apgingtos* 432₁₂ 'apgynėjas', *padetoghis* 525₁₃ 'padėjęs', d. sg. *futwertaiui* 67₁₈ 'sutverėjui', a. sg. *apijūktoghij* 429₈ 'apjuokėją', a. pl. *perßenktoius* 539₁₅ 'prasižengėlius'. Dabar vietoj jų daugeliu atvejų vartojami priesagos *-ėjas* dariniai.

Priesaga *-imas* Mažvydo raštuose reiškia ne tik veiksmo, bet ir įvairių konkrečių bei abstrakčių dalykų pavadinimus, pvz., a. sg. *apdėgima* 37₂₁ 'apdarą', loc. pl. *pijnimufu* 34₁₈ 'kasose', g. pl. *praschalimu* 29₂₃ 'prašaliečių', a. sg. *biaurima* 53₄ 'bjaurumą', *ramijma* 37₂₄ 'ramumą'. Ji būna pridėta net prie esamojo laiko kamieno, pvz., g. sg. *kariaugima* 55₃ 'kariavimo', *paliaugima* 47₉ 'paliovimo', a. sg. *kierfchtugima* 35₁₅ 'keršto'. Tokie dariniai dabar visai svetimi.

Gausūs priesagos *-ingas* vediniai, kurių nemaža dalis dabar neišprasti, pvz., *schlowintingas* 84₁ 'šlovingas', f. *neifschkalbetinga* 124₁₂ 'neiškalti(nga)', a. pl. m. *šaisdingus* 320₁₃ 'žaidžiotus', a. pl. f. *funkingas* 572₁₋₂ 'nėsčias', adv. *dauksingai* 577₇ 'gausiai'.

Dažniau negu *-ystė* vartojamas variantas *-ysta*, pvz., *draugifsta* 284₃ 'draugystė', *Karalifsta* 96₁₇ 'karalystė', a. sg. *tykifsta* 431₁₃ 'tikėjimą', i. sg. *aklifsta* 452₄ 'aklybė'.

Dar keli įdomesnio priesagų vartojimo pavyzdžiai: g. sg. *apkalbefia* 460₁₁ 'apkalbėjimo', n. sg. m. *Auxins* 186₅ 'auksinis' (= *auksinas*), a. sg. f. *dienifka* 384₁ 'kasdieninė' (= *dienišką*), n. pl. *æritelei* 462₈ 'ėriukai' (= *ėryteliai*), a. sg. *iaunibe* 353₂ 'jaunystė', *Pawarguli* 401₅ 'pavargėlių', n. sg. *tarneite* 166₇ 'tarnaitė'.

Nemaža skirtumų ir veiksmažodžių daryboje. Tai matyti kad ir iš šių pavyzdžių: inf. *ifchnikinti* 349₁₁ 'išnaikinti' (= *išnykinti*), *iauteti* 482₁₂ 'jausti' (= *jautėti*), 3. praes. *persegkdinie* 515₉₋₁₀ 'persekiuoja' (= *persekdinėja*), *schwiefüie* 289₁₀ 'šviečia' (inf. *šviesuoti*), *waisofe* 348₃ 'vysta, plinta, platinasi' (inf. *vaisytis*), 3. praet. *iffirifka* 280₂ 'išaiškėjo, išryškėjo' (inf. *išsirykšti*), *fweikinoija* 439₉ 'sveikino' (inf. *sveikinoti*), *šaibefe* 277₁₄ 'spinduliavo, žibėjo' (inf. *žaibytis*), 2. sg. imper. *Dauksfink* 50₂ 'daugink' (inf. *daugsinti*), *Palaubig* 410₁₂ 'paliauk' (= *paliaubyk*, inf. *paliaubyti*), *Ne peikiek* 67₁₃ 'nepeik' (inf. *nepeikėti*), 2. pl. *passidžuksekēt* 503₉ 'pasidžiaukite' (inf. *pasidžiugsėti*).

Veiksmažodžių priešdėlis *at-* Mažvydo raštuose neretai turi senesnę pavidalą *ata-*, pvz., 2. sg. praet. *atawerey* 86₃₋₄ 'atvėrei', 3. praes. *attamen* 521₁₀ 'atmena', n. sg. m. *ataxies* 433₁₄ 'atėjęs'. Ir kiti priešdėliai kartais turi ilgesnius (su prielinksniais sutampančius) variantus, pvz., n. sg. m. *apefkielbtas* 431₂ 'apskelbtas', *ne ingi wadžiakiet* 35₁₁ 'neveskite, neįvedžiokite'. Plg. daiktavardį loc. sg. *apedėgimij* 34₁₉ 'apdare' (= *apedengime*).

Iš sintaksės dalykų nurodytiną dabar Vakarų Lietuvoje jau retas prielinksnio *po, prieg* 'prie' vartojimas su naudininku (šalia dažnesnio kilmininko), pvz., *poschei*

smertei 429₁₆ 'po šios mirties', *prieg šodžiui* 391₁ 'prie žodžio'. Plg. adv. *patam* 39₁₃, *potam* 137₁₄ 'po to, vėliau', *ne pateifei* 42₂ 'neteisingai', *pregtam* 10₁₀ 'prie to, dar'. Prielinksnis *pagal* (*pagalei*) Mažvydo raštuose, kaip ir dabar žemaičių tarmėje, eina su kilmininku, pvz., *pagal wales* 9₂ 'pagal valią', *pagalei šmogifstes* 212₆ 'pagal žmogystę'. Mažvydas dar vartoja absoliutinio naudininko konstrukciją, pvz., *regintiemus wiffims pakeltas est nūg žemes* 303₅₋₆ 'regint visiems...'. Junginys *kiek + daiktavardis* vartojamas vietoj *kiekvienas + daiktavardis*, pvz., *futwertos kiek daikta* 345₄ 'sutverėjas kiekvieno daikto (visko)', *gida kiek lyga* 352₅ 'gydo kiekvieną ligą', *kiek denas laukiet* 12₁₁ 'kiekvieną dieną (kasdien) laukite', *ig rąkas kiewaika* 11₂₅ 'į rankas kiekvieno vaiko'. Dabar tokia vartosena jokioje tarmėje neužfiksuota. Šiaip jau daugeliu atvejų Mažvydas gana akylai seka lenkišku originalu, gana daug nelietuviškų konstrukcijų.

Mažvydo raštuose esama nemaža duomenų ir mūsų leksikos istorijai. Be kita ko čia randame lietuviškos gramatinės terminologijos užuomazgų, pvz., *balsinė* 'balsis' (13₁₀), *dvibalsinė* 'dvibalsis' (13₁₂), *sambalsinė* 'priebalsis' (13₁₈), *skaitytinė* 'raidė' (13₃). Mažvydas dar vartoja palyginti daug gražių lietuviškų žodžių, kurie vėliau iš bažnytinių raštų kalbos buvo išstumti svetimybių, pvz., *dvasia* (67₂₁), *kančia* (511₁₉), *tikėjimas* (522₁₅).

Žemiau pateikiamas pluoštelis Mažvydo vartotų žodžių, kurie įvairiais kitais požiūriais gali dominti kalbos istorikus: *anginas* 196₁₀ 'žaltys' (plg. *angis* 401₉ 'gyvatė'), *augyvė* 410₁₅ 'motina', *bandykštis* 439₁₉₋₂₀ 'galvijus', *buklystė* 47₁₄ 'gudrumas, klasta' (plg. adv. *bukliai* 53₄ 'gudriai'), *gaidas*¹⁰⁸ 497₂ 'giedotojas', *yvas* 473₂ 'apuokas', *karias* 103₆ 'kariuomenė', *karionė* 107₄ 'kova', *keltuva* 433₁₀ 'galvijus, gyvulys', *kreklas* 427₅₋₆ 'krūtis', *mieras*¹⁰⁹ 204₁₂ 'taika', *nepuotis* 38₉₋₁₀ 'sūnaitis', *palazhas* 540₁₄ 'auka', *paskutis* 344₆ 'paskutinis, prastas', *pavaizdas* 92₄ 'sektinas pavyzdys', *pekus* 193₈ 'gyvuliai, banda', *penukšlas* 76₁₅ 'valgis, maistas', *puodžiedys* 506₁₈ 'puodžius', *reika* 100₃ 'reikalas', *straipstis* 17₁₃ 'skyrius, straipsnis', *šešuolis* 265₁₁ 'šešėlis', *tėvonis* 113₄ 'įpėdinis', *trokšmas* 319₁₄ 'troškulys', *vargsmas* 414₉ 'vargas', *veldamas* 32₁₁₋₁₂ 'pavaldinys', *vetušas* 37₁₇ 'senas', *žadas* 385₁₂ 'žadėjimas'.

Yra žodžių, priklausančių kitiems linksniavimo tipams ar kitos, negu dabar įprasta, giminės, pvz., *blakstienas* 527₄ 'blakstiena', *burta* 11₄ 'burtas', f. *debesis* (*debefis schwiefi* 303₈), *garba* 105₁₈ 'garbė', *karžygė* 262₁₈ 'karžygys', *niekniekė* 528₅ 'niekniekis', *palaimė* 396₈ 'palaima', *skyda* 507₁₈ 'skydas', m. *ugnis* (i. sg. *karšchtu vgnimi* 565₆), *upis* 457₁₃ 'upė'.

Įdomesni veiksmažodžiai: *apkersti* 475₈ 'apgarsinti, paskelbti', *duksinti* 484₅, 467₁₆ 'garbinti; pasitikėti', *graikštintis* 35₃ 'puošti', *gukštytis*¹¹⁰ 530₄ 'smarkauti, imti viršų', *kleidėti* 321₁ 'klysti', (*ap*)*nartinti* 512₅ '(su)erzinti, (su)pykinti', *peldėti* 116₁ 'gailėti, šykštėti', *ramdyti* 240₄ 'tramdyti, malšinti',

¹⁰⁸ Akademiniam žodyne (t. 3, p. 15) šis žodis neteisingai perskaitytas ir pateiktas prie *gaida* 'melodija' (iškraipytas sakiny) ir *giedotojas* (iškraipyta žodžio forma).

¹⁰⁹ Akademiniam žodyne (t. 8, p. 150) nepagrįstai laikomas slavizmu, plg. E. Fraenkel LEW I 449 (s.v. *mielas* 2).

¹¹⁰ Akademiniam žodyne (t. 3, p. 705) šiam veiksmažodžiui (žinomam tik iš Mažvydo raštų) suteikta nesama reikšmė 'kurstyti, siundyti' iš neteisingai nurašytos Mažvydo frazės *Ikkolei gukfchti fife neprietelis mana ant manęs*, kuri iškreipta taip: *Ik kolei gukštysite neprietelius mano ant manęs*.

skelėti 32₁₈ 'būti skolingam', *spandyti* 522₅₋₆ 'spęsti', *steigtis* 79₁₅ 'skubėti', *stangauti* 290₇₋₈ 'stengti, norėti ką padaryti' (plg. *stangas* 396₁₀ 'stengimasis, įtemp-
tos pastangos'), *trėkti* 16₂₂ 'gadinti', *žavinti* 338₇₋₈ 'žudyti'.

Nemaža žodžių, kurie turi kitokią, dažnai senesnę, reikšmę, pvz., *bebernis* 288₈ 'bevaikis' (plg. *bernelis* 409₄ 'vaikelis'), *gailas* 401₁₀ 'nuodingas', *įščia* 227₁₈ 'vidus, giluma', *kunigė* 57₇ 'kunigaikštienė', *lepus* 420₁₁ 'išdidus', *motė* 164₇ 'žmona', *narsas* 388₁₆ 'didelis pyktis, kerštas', *nasrai* 49₄ 'burna, lūpos', *pateik-(au)ti* 16₂₁₋₂₂ 'dykai leisti laiką, nieko neveikti', *pranokti* 279₂ 'pralenkti', *piūvis* 556₁₉ 'pjūtis', *tekėti* 566₉ 'bėgti', *žaidėjas* 291₁₀ 'muzikantas'.

Mažvydas vartoja gana daug skolinių, ypač slavizmų, kuriuos ištyrė J. Kruopas¹¹¹ ir V. Urbutis¹¹². Labai daug vertinių, tokių kaip *apturėti* 'gauti' (l. *otrzymać*), *galva* 'knygos skyrius', *kaltas* 'privalas' ir pan. Poteriuose bei maldose esama senų bažnytinės kalbos kalkių. Visa tai dar tebėra bemaž netyrinėta¹¹³. O tie duomenys labai svarbūs mūsų raštų kalbos ankstyvajam laikotarpiui nušviesti.

*

* *

Iš to, kas buvo pasakyta apie lietuvių raštijos pradininko Mažvydo kalbą¹¹⁴, matyti, jog tiek paties Mažvydo, tiek kitų mūsų senųjų raštijos darbuotojų kalba dar tebėra labai menkai ištirta. Kiekvienam kalbininkui aišku, kad senųjų kalbos paminklų detalus tyrinėjimas turi didžiausią reikšmę. Tai – vienas iš aktualiausių šių dienų lituanistikos uždavinių. Jo neįvykdžius, neįmanoma ne tik nušviesti lietuvių kalbos raidos, ištirti mūsų bendrinės kalbos formavimosi, bet ir suprasti daugelio dabartinės kalbos reiškinių.

Prierašas. Kai šis darbas buvo baigtas ir pradėtas spausdinti, autorių pasiekė A. Salio straipsnis „Martyno Mažvydo raštų kalba“ („Metmenys, 1973, Nr. 25), kuriame prieinama panašių išvadų Mažvydo gimtosios šnektos lokalizavimo klausimu. Tai negali autorius nedžiuginti ir kartu stiprina jo įsitikinimą, jog lokalizavimas iš tikrųjų yra teisingas. Malonu nurodyti, kad ir Mažvydo aukštaitiųjų kilmės klausimu A. Salys yra pareiškęs panašią nuomonę.

THE LANGUAGE OF MAŽVYDAS' WRITINGS

Summary

The native dialect of Martynas Mažvydas – the author of the first Lithuanian printed book – has not yet been established. Some investigators (A. Schleicher, V. Grinaveckis) have considered him to be born in the region of Klaipėda or generally in the Dukedom of Prussia (P. Pakarklis), other scholars (K. Būga, Chr. S. Stang, J. Senkus) considered him to have come from the north-western part of the Samogitian dialect area, still others (A. Salys) – from the south-eastern

¹¹¹ J. Kruopas. Žodyninės slavybės M. Mažvydo raštų kalboje. – Kn.: Senoji lietuviška knyga, p. 217–256.

¹¹² V. Urbutis. Nepastebėti Mažvydo slavizmai. – Kalbotyra, 1962, t. 4, p. 387–390.

¹¹³ J. Kruopas (min. veik., p. 250–252) tik prabėgomis palietė katekizmo vertinius. Iš tikrųjų jų Mažvydo raštuose yra nepalyginti daugiau.

¹¹⁴ Rašant šį darbą, autoriui nemaža padėjo Aleksas Girdenis ir Vladas Grinaveckis, pateikdami reikiamų žemaičių tarmės duomenų ir duodami naudingų patarimų. Nuoširdus jiems ačiū!

part of that dialect area. However, in their investigations they all confined themselves solely to the linguistic analysis of the first Lithuanian book – Mažvydas' Catechism of 1547, while his other writings were almost totally ignored.

The author of the present paper conducted a linguistic research of all Mažvydas' writings, including a better copy of the Catechism of 1547, obtained from the M. Gorky Library of Odessa and at the present time preserved at the Vilnius University Library. Dialect features of the writings were compared in great detail to the corresponding peculiarities of the present-day Lithuanian dialects and in the first place to those of the Samogitian dialects.

The conclusions of the study were presented in the article published in parts in *Baltistica*, vols. XIII, 2, XIV, 1–2 and XV, 1. The following are the main conclusions of the study.

Mažvydas' native dialect is to be localized in the south-western part of Southern Samogitian area; cf. the map in *Baltistica* XIII, 2, p. 369.

The High Lithuanian dialectal characteristics appeared in the first Lithuanian book not due to Mažvydas' conscious efforts to conform to High Lithuanian (as previously many scholars were apt to assume) but owing to his being born in a dialectally mixed family: his father must have been a Samogitian, whereas his mother was a western High Lithuanian, a speaker of its northern sub-dialect. The analysis of Mažvydas' early writings (*Baltistica* XIV, 2) indicates that their dialectal features coincide with those of the writings of Vilentas who was his cousin. Later living in the Dukedom of Prussia, Mažvydas tried to adjust himself to the local West High Lithuanian dialect – more precisely to the dialect of Ragainė which did not differ much from Vilentas' native dialect.

The interpretation of the sounds and forms of Mažvydas' works is closely connected with the establishment of his native dialect. The sequels of the article in *Baltistica*, XIV, 2 and XV, 1 deal with the analysis of the major phonetic, grammatical and lexical characteristics of Mažvydas' native dialect and the elucidation of their developments in the period of over 400 years.